

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

**МАТЕРІАЛИ V ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ,
АСПРАНТІВ, ВИКЛАДАЧІВ ТА СПІВРОБІТНИКІВ**

(Суми, 20-21 квітня 2017 року)

**Суми
2017**

ІСТОРИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ

А. Соломаха, студентка спеціальності
«Фінанси та кредит» ННІБТ «УАБС» СумДУ

Зрозуміти душу народу, його історичний шлях просторами вічності допомагають характерні для його мови поєднання слів - фразеологізми. Українська мова славиться багатю фразеологією. Це усталені в мові вислови, прислів'я й приказки, різні жартівливі й анекдотичні вирази, крилаті слова тощо. У них відбита глибока мудрість народу, його вікова культура, боротьба проти неправди; виражено ставлення до праці, науки; засуджуються негативні риси людини.

«Виразні семантико-стилістичні якості фразеологізмів – їх образність, картинність, жива внутрішня форма – відсвіжують мовлення, роблять його невимушеним, соковитим, містким, дотепно-влучним» [1, с. 250]. Наприклад: *бігати як курка з яйцем, під лежачий камінь вода не тече, держи язик за зубами* тощо.

Кожного дня ми вживаємо чи десь чуємо фразеологізми, навіть не задумуючись над їх походженням. А варто підкреслити, що більшість фразеологізмів мають досить цікаву історію. Врешті-решт вони відзеркалюють багатство нашої мови та історичне минуле нашого народу, тому кожному українцю необхідно знати їх походження.

Інтерес до фразеології зріс у середині ХХ століття. Найвідомішими українськими дослідниками є такі: Б.Ларін, Ю.Прадід, Л.Авксентьєв, М.Алефіренко, Л.Скрипник, Л.Удовиченко, В.Ужченко тощо. Такі науковці, як О. Пономарів, С. Дорошенко, В. Коптілов, досліджували саме фразеологізми козацької доби.

Роль козацтва та Запорозької Січі в історії України унікальна і не має аналогів в історії інших народів. На певному етапі історичного буття України козацтво, яке виникло стихійно, взяло на себе найважливіші завдання, що стояли перед усією нацією, виступило провідною організаційною силою в їх здійсненні. За часів козацтва українська культура вийшла на новий рівень, виникло безліч фразеологізмів. Наведемо деякі з них.

1. *Для служби.* Багато людей приходили на Січ, але чому? Щоб стати козаком і разом із товаришами-січовиками захищати Україну, її людей від загарбницьких нападів. А самі козаки на таке

питання одностайно відповідали: «Для служби, по стародавньому козацькому звичаю».

2. «Коли козак не козак». Козак переставав бути вільним молодцем, курінним товаришем, коли одружувався. Після цього він, як казали козаки, ставав одруженим. Іншими словами – рядовим мешканцем Запоріжжя.

3. «Звідкіля ти, козаче?» Січовий уклад життя вимагав від козаків виховувати у собі сміливість, простоту, відвагу, братське ставлення до інших запорожців, які себе називали «лицарями». Вважали себе не останніми людьми. у Москві, у Сенаті вважали, що вряд чи хто із козаків ставить себе нижче за шляхту. Тому козак, де б він не був, з гордістю і повагою промовляв, що він із славної Запорізької Січі.

4. «Візьмемо своєї землі...». У запорозьких козаків існував звичай: вирушаючи у бій, брати з собою жменьку рідної землі. Вона, за їхнім розумінням, рятувала не тільки від смерті, але й допомагала козаку вийти переможцем над ворогом. Отже, готуючись у похід, запорожці казали: «Візьмемо своєї землі у чоботи під ноги».

5. «Будемо скурвого сина бити». На Січі тяжко карали тих, хто скоїв злочин. Ось як це робили: коли, наприклад, козак у козака щось поцупив, винуватця прив'язували до стовпа на січовому майдані, давали йому напоїв-наїдків, а потім били замашними киями, примовляючи: «А що ж, скурвий сину, горілкою тебе напували? Як тебе напувать, то треба й бити...» І хоч за таке злодійство в козацькому середовищі не «карали на горло», та часто-густо швидкого на руку до чужого добра чекав страшний кінець: його забивали до смерті. На Січі, так би мовити, офіційно присуджувалася смертна кара за вбивство козаком козака, за втечу з поля битви. «На горло карали» за мужеложество і скотоложество...

6. «Копійку на карнавку...». На Січі козаки жили в куренях та у зимівниках. На території останніх були хати й бурдюги, в яких переважно мешкали люди піддані Січі. Курінь на Січі міг вмістити зразу 600 і більше чоловік. Зимівник значно менше, так само і бурдюг. Але звичаї там були однакові. Обід в січовому курені. На почесному місці під образами сидить курінний отаман. Кухарі подають страви, серед яких є й риба. Рибу кладуть перед отаманом, такий звичай, бо отаман голова куреня. Ось курінний встає із-за столу, значить, обід скінчено. Піднявшись, отаман кладе карнавку (одну копійку) на стіл, присутні роблять те ж саме. Якщо в кого з

козаків є бажання дати більше – дає. І отаман, і запорожці, вклонившись Богу, подякувавши кухарям за обід розходяться із куреня по Січі. У пустому курені кухар збирає карнавочні гроші до купи. Потім мандрує на базар, щоб закупити харчі для козаків [2, 75].

Вплив козаччини не міг не позначитись на приказах та прислів'ях про життя, звичаї і подвиги козаків, про козацьких ватажків, про козацьку зброю. Наприклад: «Де байрак – там і козак»; «Де козак – там і слава»; «З роду – віку козак не був і не буде катом»; «Козак журби не має»; «Козак мовчить, а все знає»; «Не втекти козаку від Січі»; «Козацькому роду нема переводу»; «Місяць – козаче сонце»; «Степ та воля – козацька доля»; «Як череді без личмана, так козакам без гетьмана»; «Показав Богун панам дорогу, ледве вибрались здорові»; «Од Богдана до Івана не було гетьмана»; «Славний козак Максим Залізняк – славніше є Запорожжя»; «Хто про що, а він про Наливайка!»; «До булави треба і голови»; «Січ – мати, а Великий Луг – батько» [3, 7].

Досить часто у фразеологізмах використовувались імена найвизначніших козаків, старшини, гетьманів. Серед них і Максим Залізняк, Іван Богун, северин Наливайко тощо. Богдан Хмельницький - це гетьман, слава про якого сягала далеко за межі України. За часи його гетьманства було складено безліч фразеологізмів, які розповідають про його правління, про подвиги, про взаємовідносини з іншими державами. Наприклад, фразеологізм *висипався хміль із міха та наробив ляхам лиха* свідчить про те, що його дуже боялися ляхи, бо Хмельницький на полі бою не жалів нікого.

Отже, історичні фразеологізми, зокрема козацькі, розкривають сторінки життя наших славних пращурів, їх побут та вірування. Значна кількість фразеологізмів широко використовується в публіцистиці, сучасній літературі та, взагалі, в літературному мовленні, а також займає почесне місце в українському фольклорі.

Список використаної літератури

1. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
2. Костюк А.В., Дунаєвська Л.В. Джерела української фразеології / А.В. Костюк, Л.В. Дунаєвська // Студії з лексикології, граматики і лінгводидактики: Збірник статей. – Вінниця, 1999. – С. 73-78.
3. Шмулик С. Фразеологічне багатство нашої мови / С.Шмулик // Українська мова та література. – 2001. – Жовт. (№ 40). – С. 6-7.